

De NME van EDO

Het is een oude maar aanslepende discussie. Ook de voorbije Beneluxconferentie te Oostende ging ze niet uit de weg. Vroeger had je NME (natuur- en milieueducatie); nu duikt overal EDO (educatie voor duurzame ontwikkeling) op. Is dit iets nieuws dat zich naast NME ontwikkelt, of vervangt het NME? Of gaat het gewoon om 'oude wijn in nieuwe vaten'? Met wat volgt, probeer ik een kleine bijdrage te leveren aan het debat. Maar eerst een sprookje, uit 1900, verfilmd in 1939.

Dorothy is een eenvoudig meisje uit Kansas dat droomt van een beter bestaan 'somewhere over the rainbow'. Samen met haar hond Toto komt ze in een tornado terecht die haar neerzet in het magische land van Oz. Om terug te kunnen naar Kansas gaat ze op zoek naar de grote tovenaars, 'the Wonderful Wizard of Oz'. Onderweg maakt zij nieuwe vrienden, die zich later tot trouwe bondgenoten ontwikkelen: een vogelverschrikker die hersens nodig heeft, een bliken man zonder hart en een leeuw zonder moed. Deze hebben ieder voor zich hun beperkingen, maar vormen gezamenlijk een effectief team, geleid door Dorothy. Uiteindelijk blijkt de tovenaars helemaal geen tovenaars te zijn maar door beroep te doen op gezond verstand maakt hij het gezelschap duidelijk dat ze al bezitten waar ze naar op zoek zijn.

1. EDO: puzzel of puzzelstukjes?

Wat meteen opvalt, is dat EDO een begrip is dat in heel uiteenlopende contexten gebruikt wordt. EDO is terug te vinden in de nieuwste eindtermen voor het secundair onderwijs. EDO kan onderdeel zijn van een leerplan, of het voorwerp uitmaken van een schoolwerkplan. EDO kan slaan op een programma of een project, op een cursus of een losse activiteit in een NME-centrum of op de excursie van een natuurgids.

Het is duidelijk dat de verwachtingen vanuit EDO moeten afgestemd zijn op voormelde contexten. EDO heeft thematisch te maken met de 'drie pijlers van duurzame ontwikkeling' en met de dimensies van 'hier en ginder' en 'nu en later'. Maar ook wordt veel verwacht van nieuwe methodieken, die mensen niet alleen leren deze uitermate complexe thematiek te begrijpen maar hen ook aanzetten om nieuwe waarden te ontwikkelen en hen in staat stellen om individueel en als burger tot actie over te gaan. Dit alles kan wel in eindtermen gegoten worden die gedurende een zesjarig leerproces gerealiseerd moeten worden, maar het is onmogelijk in één korte activiteit te persen.

We moeten ons er dus voor hoeden om sjablonen te ontwikkelen die als alleenzaligmakend voor EDO gepresenteerd zouden worden. Het is een verhaal van puzzels en puzzelstukjes. Zo kan een zesjarige leercyclus in lager of secundair onderwijs als een grote puzzel met heel veel puzzelstukjes beschouwd worden. Niet elk afzonderlijk stukje moet aan alle aspecten van EDO beantwoorden, dat moet de totale puzzel. Elk afzonderlijk stukje moet wel bijdragen aan de realisatie van de puzzel. Als dit laatste aangetoond wordt, kan het stukje als EDO omschreven worden. Zo wordt voor duurzame ontwikkeling belangrijk geacht dat deze niet *top-down* maar van onderuit gebeurt. Burgers moeten zich bewust worden van hun rol in de samenleving en die actief kunnen opnemen. Een project zoals het Scholierenparlement van Globelink is daartoe binnen het secundair onderwijs een geschikte werkvorm, ook als het jaarlijks wijzigende thema niet over duurzaamheid gaat. Een ander voorbeeld zijn de in Den Haag ontwikkelde 'keuzekisten', aan de hand waarvan leerlingen uit het lager onderwijs leren keuzen maken op basis van voorgelegde dilemma's. Iets wat ze in hun latere zoektocht naar meer duurzaamheid zeker zullen kunnen gebruiken. Een activiteit in een NME-centrum is EDO als het past in een EDO-context, b.v. een vakoverschrijdend project op school. Maar het is denkbaar dat diezelfde activiteit in het omgekeerde geval neerkomt op –goed–biologieonderwijs.

Voor activiteiten van natuurgidsen vallen voormelde EDO-contexten weg.¹ Ze kunnen in het beste geval aansluiten bij wat de deelnemers op school of elders in de samenleving –b.v. via de media– hebben opgepikt. De voormelde elementen van EDO zullen slechts beperkt, als ‘speldenprikjes’ kunnen worden toegepast, eventueel met behulp van een aangepaste methodiek. Wie op twee uren tijd probeert om de drie pijlers én de twee dimensies van duurzame ontwikkeling voluit aan bod te laten komen, ziet zijn publiek nooit meer terug...

2. Is NME EDO?

Om deze vraag te beantwoorden, is het nodig kort de ontwikkeling van NME te overlopen. De oudste wortels van NME zijn terug te vinden in de natuureducatie en de natuurbeschermingseducatie. **Natuureducatie** gaat terug tot in de negentiende eeuw. Het werk van Henri Van Heurck (1838-1909) in het midden van de negentiende eeuw te Antwerpen wordt begin twintigste eeuw te Gent voortgezet door Michel Thiery (1877-1050). Eerstgenoemde beheert de stedelijke plantentuin met een botanisch museum, een tentoonstelling en een leslokaal waarin cursussen voor hoveniers en plantenliefhebbers gegeven worden. Laatstgenoemde is de oprichter van het befaamde Schoolmuseum annex heem- en plantentuin. Doelstelling van beiden is om de band tussen mens en natuur te herstellen. Die is op dat ogenblik, zeker bij bewoners van achterstandswijken, niet hecht meer.

Later in de twintigste eeuw komt in het spoor van het natuurbehoud –toen nog natuurbescherming genoemd– de **natuurbeschermingseducatie** tot stand. Het Nederlandse *Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie* wordt opgericht in 1960, vijf jaar later in Vlaanderen gevolgd door het *Centrum Voor Natuurbeschermingseducatie*. De nadruk ligt op het creëren van draagvlak voor natuurbehoud. Milieuproblemen worden niet genegeerd maar blijven in de praktijk op de achtergrond. In het Engels was toen de term *conservation education* gebruikelijk.

Internationaal blijkt rond 1970 de term *environmental education* ingeburgerd. Ook in Nederland duikt de term milieueducatie op; hij wordt gebruikt door nieuwe organisaties die in die periode werden opgericht. Naar het eind van het decennium wordt de dubbelterm **natuur- en milieueducatie** ingevoerd. Deze term, afgekort als NME, bekijkt enerzijds de natuur als bestaansvoorwaarde voor de mens en anderzijds de negatieve maar ook positieve invloed die de mens op de natuur uitoefent.

Maar internationaal kijkt men al verder. In 1975 wordt het Handvest van Belgrado bekendgemaakt, n.a.v. de internationale workshop over NME van UNESCO en UNEP. In dit handvest wordt als eerste doelstelling van NME opgegeven: *to foster clear awareness of and concern about economic, social, political and ecological inter-dependence in urban and rural areas.*² Deze doelstelling wordt ongewijzigd overgenomen tijdens de conferentie van Tbilisi, in 1977. NME evolueert duidelijk naar wat Broens in Nederland in 1991 zal omschrijven als ‘ **sociaal-ecologische educatie** ’.³

De term ‘sociaal-ecologische educatie’ is niet ingeburgerd, maar dikwijls duikt de omschrijving ‘**goede NME**’ op. In feite lijkt hetzelfde bedoeld te worden. ‘Goede NME’ beperkt zich niet tot de beschrijving van natuurfenomenen of milieuproblemen maar gaat in op de individuele en maatschappelijke oorzaken van natuuraantasting en milieubederf alsook op de individuele en

¹ Dit was voor sommigen vroeger de reden om dergelijke activiteiten onder de noemer van ‘terreingebonden voorlichting’ te plaatsen.

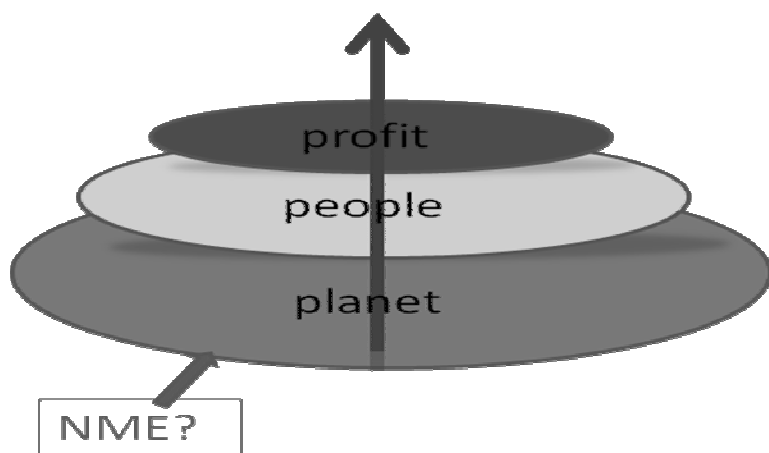
² PALMER, J. (1998) *Environmental education in the 21st century: theory, practice, progress and promise*, uitg. Routledge, Londen.

³ BROENS, M. (1991) *De natuurgidsencursus onder de loep*, Knelpunten natuurgidsencursus IVN, uitg. Instituut voor Sociale Pedagogiek en Andragogiek KUN, Nijmegen.

maatschappelijke acties die moeten worden ondernomen om deze problemen op te lossen. Het is duidelijk dat vanuit een dergelijke benadering de stap naar EDO heel klein geworden is. Echter, hoe moet deze stap gezet worden?

Op de Beneluxconferentie te Oostende werd EDO gekoppeld aan de binnen educatie traditionele trits 'hoofd – hart – handen'. In EDO staat hoofd voor systeemdenken, hart voor waardenvorming en handen voor actiegerichtheid. En hier duikt het verhaal van de beroemde film *The wizard of Oz* uit 1939 op, dat aan het begin van dit stuk staat beschreven. Dorothy droomt van een beter bestaan 'somewhere over the rainbow'. Nu zouden we zeggen dat ze droomt van duurzame ontwikkeling. De grote tovenaars naar wie ze op zoek gaat, 'the Wonderful Wizard of Oz', kun je zien als symbool voor het toverrecept van duurzaamheid waar zo velen aan werken. De drie nieuwe vrienden staan symbool voor de competenties die Dorothy via EDO moet ontwikkelen om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling: de vogelverschrikker die hersens nodig heeft is het verwerven van de competentie van systeemdenken, de blikken man zonder hart staat voor waardenvorming en de leeuw zonder moed moet komen tot actiegerichtheid. Door samen te werken onder leiding van Dorothy komen ze tot resultaat. 'Hoofd – hart – handen' zijn inderdaad een onafscheidelijk trio. De conclusie die ze met de tovenaars maken, dat ze al bezitten waar ze naar op zoek zijn, kan begrepen worden als: 'we moeten niet wachten tot de overheid ingrijpt, duurzame ontwikkeling begint van onderuit'. Merkwaardig hoe een kindersprookje uit 1900⁴ niets aan actualiteit heeft ingeboet.

Hier is het van belang om even in te gaan op het concept duurzame ontwikkeling. Zoals hierboven vermeld, wordt vaak gesproken van de 'drie pijlers' of in het Engels de *triple P* (*planet, people, profit*). Drie pijlers doen denken aan een krukje op drie poten: als je er één wegneemt, valt het krukje om. De verleiding voor EDO bestaat dan om naast het ecologische verhaal een sociaal en een economisch luik op te hangen, en klaar is Kees. Een dergelijke benadering plaatst het ecologische op dezelfde hoogte als het sociale en het economische. Als de drie pijlers in evenwicht zijn, wordt het geheel 'duurzaam'. Maar dit gaat voorbij aan de werkelijkheid. In plaats van duurzame ontwikkeling voor te stellen als drie pijlers of als een duurzaamheidsdriehoek, hanteren we beter een voorstelling in de vorm van drie concentrische cirkels die boven elkaar geplaatst zijn. De onderste, breedste cirkel is het ecologische. Hij verbeeldt de ecologische draagkracht van onze planeet; de ecologische randvoorwaarden van ons bestaan. Peter Tom Jones noemt (in navolging van Tim Jackson) het

ecologische *de niet-onderhandelbare basis van de sociale en economische ontwikkeling*.⁵ De middelste cirkel staat voor het sociale. Hoe worden de lasten en lusten die voortkomen uit het ecologische op een rechtvaardige wijze verdeeld over alle wereldburgers, nu en later? De bovenste, kleinste cirkel staat voor het economische. Dit betekent niet dat het om een onbelangrijk niveau zou

gaan, want hoe dan ook 'koken kost geld'. Het gaat om het doeltreffend en doelmatig inzetten van de beschikbare middelen, op een volhoudbare wijze. De figuur roept aldus de volgende vragen op:

- Is het ecologisch verantwoord?

⁴ Het boek heet *The Wonderful Wizard of Oz* en is geschreven door de Amerikaanse auteur L. Frank Baum.

⁵ Op de eerste Vlaamse NME-dag te Brussel op 20 oktober 2009.

- Is het sociaal rechtvaardig?
- Is het economisch haalbaar?

NME gaat al vanaf het stadium van de natuurbeschermingseducatie in op de eerste vraag. Ze blijft in het ganse proces de 'hamvraag'. Maar als bovendien ingegaan wordt op de andere twee vragen, wordt NME georiënteerd op EDO. Meer nog, geplaatst binnen de hierboven geschetste ontwikkeling van natuureducatie naar sociaal-ecologische educatie of 'goede NME', kunnen we evengoed stellen dat NME en EDO hier samenvallen. Maar nogmaals, vergeet hierbij het verhaal van de puzzel en de puzzelstukjes niet!

Op het einde van dit punt passen twee waarschuwingen. Ten eerste is een pleidooi voor EDO géén pleidooi tegen alle andere vormen van NME. Met name natuureducatie, het in contact brengen van mensen met de levende natuur, blijft erg belangrijk bij jonge kinderen in verband met waardenvorming naar de natuur. Margadant-Van Arcken wees er destijds al op dat jonge kinderen nog niet rijp zijn voor het hanteren van ecologische concepten⁶; vermoedelijk zijn ze dat dan zeker niet voor concepten van duurzame ontwikkeling... Kleuters moeten leren dat ze geen papertjes op de grond mogen werpen en dat glas in de glasbak hoort, maar dergelijke milieueducatie hoeft niet te in te gaan op alle duurzaamheidsaspecten van de afvalproblematiek. (Wat niet betekent dat je kleuters elke verklaring waarom ze een en ander niet mogen doen of juist wel moeten doen, moet onthouden. In hun opgroeien stellen kinderen juist heel veel 'waarom-vragen' en het antwoord daarop hoeft niet steeds 'daarom' te zijn.) Ook met dergelijke ontwikkelingspsychologische aspecten kan de voormelde EDO-puzzel rekening houden.

Ten tweede is er het oeroude pedagogische instrument van het voorbeeld geven. 'Luister naar mijn woorden maar kijk niet naar mijn daden' is dodelijk voor elk educatief proces. Elke organisatie die EDO omarmt, moet beseffen dat hier een belangrijk organisatorisch engagement aan vastkleeft. Voor scholen is het Vlaamse Mos-project hiervoor een belangrijke hefboom. Maar het gaat uiteraard niet om scholen alleen. Hoe is een NME-centrum bereikbaar? Kun je naar een natuurgidsexcursie met het openbaar vervoer? Hoe voorkom je als organisatie dat kiezen voor duurzame ontwikkeling als jaarthema van je werking een excuus wordt om in de daaropvolgende jaren niet aan duurzaamheid te moeten werken? Want wellicht geldt dat een duurzame organisatie er een is 'die het dagelijks doet maar er niet over praat'. (Dit laatste geldt uiteraard niet voor de educatieve organisaties!) Dergelijke vragen zijn aan de orde.

3. Is EDO NME?

In het vorige punt kwam ik tot de conclusie dat 'goede NME' en EDO samenvallen. Maar dit mag niet begrepen worden als NME = EDO en dus EDO = NME. In dit punt ga ik hier kort op in.

We moeten ons niet te pretentius voelen om te stellen dat, na een lange ontwikkeling, NME en EDO samenvallen. NME is al heel lang georiënteerd naar de ecologische draagkracht van de aarde en dus naar de onderste cirkel van duurzame ontwikkeling (zie het vorige punt). De praktijk bewijst dit: ondanks alle pogingen vanuit de overheid wordt de stuwkracht voor de ontwikkeling van een EDO-beleid toch vooral vanuit de NME-hoek geleverd. Het is in die hoek dat ook het bewustzijn rijpt van het belang van de twee andere cirkels. Het is minder duidelijk in welke mate dit in omgekeerde richting het geval is maar ook hier zijn ontwikkelingen merkbaar. Steeds meer overheden en organisaties pikken duurzame ontwikkeling op en organiseren in verband daarmee educatieve activiteiten. Voorbeelden te over: voorlichtingsactiviteiten rond duurzaam bouwen en wonen (VIBE, Kamp C,...); voorlichtingsactiviteiten rond duurzame landbouwontwikkeling (VILT); acties rond

⁶ MARGADANT-VAN ARCKEN, M. (1990) *Groen verschieft*, natuurbeleving en natuuronderwijs bij acht- tot twaalfjarige kinderen, uitg. SDU, 's-Gravenhage.

maatschappelijk verantwoord ondernemen (Markant); acties rond duurzaam consumeren (NBV, Velt); samenlevingsopbouw gericht op een duurzame wijk; enz. Als deze activiteiten educatie kunnen worden genoemd en inspelen op de drie vragen die in het vorige punt werden opgeworpen, kunnen ze als EDO worden beschouwd. Ook al is er helemaal geen NME-actor bij betrokken.

Kun je, om de cirkel rond te krijgen, alle in de vorige paragraaf vermelde activiteiten niet gewoon NME noemen? Dan is alsnog in twee richtingen NME = EDO. Ik denk dat de vraag negatief beantwoord moet worden, maar dat dit vooral op de gehanteerde begrippen berust. In de term NME zit geen verwijzing naar sociale, culturele, maatschappelijke of economische gegevens. Binnen de NME-sector weten we wat met 'goede NME' bedoeld wordt, maar daar kom je in andere sectoren niet mee weg. Duurzame ontwikkeling roept die elementen wel op, hoe ongrijpbaar ook dit concept vaak nog overkomt. Om dit brede engagement van diverse sectoren in de samenleving te verkrijgen, zou het onverstandig zijn om ons vast te pinnen op een oude term die eerder misverstanden genereert dan dat hij verhelderend werkt. Denk maar aan de contraproductieve discussie die zou ontstaan met de landbouwsector als we een pleidooi zouden houden om educatieve activiteiten rond duurzame landbouwontwikkeling geen EDO maar NME te noemen.

Conclusie: 'goede NME' heeft zich ontwikkeld tot EDO. Ook andere dan de traditionele NME-actoren organiseren EDO-activiteiten. Toch noemen we die beter geen NME, omdat dit begrip niet de nodige connotaties met alle elementen van duurzame ontwikkeling oproept.

Paul Stryckers,
December 2009